

หลักคิดชาตินิยม และมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาสังคมทันสมัย

อุทิศ สังขรัตน์¹ และธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร²

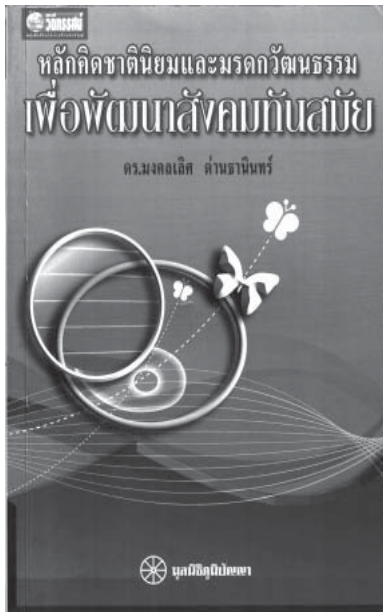
ปร.ด. (วัฒนธรรมศึกษา), อาจารย์,

E-mail: utit.s@psu.ac.th

ศศ.ด. (พัฒนศาสตร์), ผู้ช่วยศาสตราจารย์,

ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

มงคลเลิศ ด่านธานีทร์. (2551). หลักคิดชาตินิยม
และมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาสังคม
ทันสมัย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยทัศน์, 128 หน้า.

หนังสือเรื่อง “หลักคิดชาตินิยม
และมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อ
พัฒนาสังคมทันสมัย” ซึ่งเขียนโดย
ดร.มงคลเลิศ ด่านธานีทร์ เป็น
หนังสือที่อยากชวนท่านให้อ่านอีก
เล่มหนึ่งซึ่งถือได้ว่าเหมาะสมและ
สอดคล้องกับยุคสมัยในเวลานี้
ที่ทุกสังคมพยายามค้นหาจุดยืนของ
ตัวเองถึงแนวทางในการอยู่รอด
ท่ามกลางวิกฤติของการพัฒนาที่เคย
ใช้หลักการพัฒนาและวาทกรรม
การพัฒนาแบบตะวันตกมาเป็น
ตัวแบบในการพัฒนาโลก โดยการ
สร้างวาทกรรมทันสมัยมาเป็นตัวชี้

วัดสังคมในประเทศต่างๆ ว่าเป็น “ประเทศที่พัฒนาแล้ว (Developed Countries)” “ประเทศกำลังพัฒนา (Developing Countries)” และ “ประเทศด้อยพัฒนา (Under-developed Countries)” มายัดเยียดให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกเป็นไปตามวาทกรรมนั้นๆ และสุดท้ายทุกประเทศก็พยายามที่จะเป็นไปตามภาวะทันสมัยที่ตะวันตกเป็นตัวกำหนดตามมาตรฐานนั้น นั่นคือการพัฒนาแบบทุนนิยม การพยายามตั้งคำถามและหาแนวทางในการพัฒนาเป็นความพยายามของผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ และทำที่สุดท้ายก็มาสู่ทางเลือกที่เป็นเศรษฐกิจพอเพียง: วัฒนธรรมแห่งความพอเพียง และจบลงด้วยการดำรงอยู่ของการพัฒนาที่ “หลังชนฝาทางวัฒนธรรม” ที่จำเป็นจะต้องสืบค้นอนุรักษ์วัฒนธรรมในสังคมไทยไว้ ซึ่งมีการยกกรณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) มาเป็นตัวชี้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งหลายของชาติคนในชาติต้องเข้าใจรากเหง้าทางวัฒนธรรม และเอาความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นตัวตั้งในการพัฒนา

หนังสือเล่มนี้มี 10 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 การพัฒนาสังคมสมัยใหม่จากวัฒนธรรมและชาตินิยม ตอนที่ 2 รากเหง้าของความเจริญและความเสื่อมของสังคม ตอนที่ 3 วัฒนธรรม: พลังผลักดันในการพัฒนาประเทศ ตอนที่ 4 ชาตินิยมที่แตกต่างกันของผู้กำกับประชาชน ตอนที่ 5 กรณีศึกษาประเทศญี่ปุ่น: ชาตินิยมและมูลมรดกหลักทางวัฒนธรรม ตอนที่ 6 การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจสู่สังคมทันสมัย ตอนที่ 7 วัฒนธรรมความเชื่อที่จุดรั้งความเจริญ ตอนที่ 8 ผลกระทบจากการพัฒนาที่ทันสมัย ตอนที่ 9 เศรษฐกิจพอเพียง: วัฒนธรรมแห่งความพอเพียง และตอนสุดท้าย การสืบค้นมูลมรดกทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาภาคอีสาน

การวิเคราะห์ของ ดร.มงคลเลิศ ดำนธานินทร์ ทั้งหมดล้วนเป็นข้อเท็จจริงที่สอดคล้องกับนักวิชาการร่วมสมัยที่ล้วนส่งเสริมความเป็นโลกตะวันออกเป็นอย่างดี นั่นคือการปฏิเสธการครอบงำของตะวันตกนิยม โดยมุ่งเน้นเสนอความมั่งคั่งของความหลากหลายทางวัฒนธรรม อันนำไปสู่การหาจุดยืนของตนเองภายใต้ “ความแตกต่างทางวัฒนธรรม” บนกระแสโลกาภิวัตน์

ซึ่งในงานวิจารณ์หนังสือเล่มนี้ผู้วิจารณ์จะนำเสนอไปที่ละตอนทั้ง 10 ตอน โดยในแต่ละตอนพยายามที่จะประมวลความอันเป็นประเด็นสำคัญ แล้วจึงสรุปภาพรวมในภายหลังดังจะกล่าวต่อไปนี้

บทนำ “การพัฒนาสังคมสมัยใหม่ : จากวัฒนธรรมและชาตินิยม” ซึ่งเป็นบทที่เกริ่นนำโดย พิทยา ว่องกุล โดยเป็นการนำเรื่องราวการพัฒนาแบบตะวันตกมาตีแผ่ ชี้ให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้วการพัฒนา และการแบ่งระดับของการพัฒนาเป็นวาทกรรมที่โลกตะวันตกสร้างมาครอบงำชาติอื่นๆ ทั้งโลก ให้พัฒนาตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก โดยอาศัยวัฒนธรรมตะวันตกเป็นตัวแบบแผนในการดำรงชีวิตของคนในสังคมโลก ภายใต้ตรัสนิยม วิธีชีวิต ค่านิยม บริโภคนิยม ตลอดจนศิลปวิทยาการ ศาสตร์ใหม่ๆ เทคโนโลยี รวมไปถึงแนวคิดการเมืองตามลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ที่ครอบงำอยู่ ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกในประเทศต่างๆ ด้วยการบีบบังคับด้วยเรือปืนในยุคล่าอาณานิคม ส่งผลให้เกิดการปะทะทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมเดิม กับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และหากรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาทั้งดุ้นก็จะกลายเป็นอาณานิคมทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันการปะทะทางวัฒนธรรมก็นำไปสู่สงครามทางศาสนา สงครามประชาชาติ สงครามก่อการร้ายในโลกปัจจุบัน ทั้งนี้ กลุ่มประเทศที่รับวัฒนธรรมตะวันตกมากก็จะกลายเป็นกลุ่มประเทศที่มีวัฒนธรรมแบบเดี่ยวหรือคล้ายคลึงกัน และจะต่อต้านกลุ่มประเทศที่มีวัฒนธรรมแตกต่าง ทั้งนี้เห็นได้จากกลุ่มประเทศในยุโรปและอเมริกาที่พยายามใช้วัฒนธรรมตะวันตกครอบงำโลก ทั้งนี้วัฒนธรรมตะวันตกเป็นกระบวนการสร้างอำนาจ และสร้างรัฐชาติ-ชาตินิยมไปพร้อมๆ กัน เพราะในยุคสมัยใหม่ที่อำนาจการต่อรองการควบคุมคนในชาติเปลี่ยนจากระบบชนชั้นสูงมาสู่กลุ่มทุน หรือ “วัฒนธรรมทุนนิยมเสรี” ซึ่งได้เน้นความสำคัญมาที่นายทุนชนชั้นกลาง และปัจเจกชนมากขึ้น ซึ่งสัมพันธ์กับการปกครองแบบประชาธิปไตย

ขณะเดียวกันปรากฏการณ์แพร่กระจายทางวัฒนธรรมของวัฒนธรรมตะวันตกเข้าสู่ประเทศต่างๆทั่วโลกนั้น “วัฒนธรรมตะวันตกแบบอเมริกัน” ก็กลายเป็นวัฒนธรรมเสรีนิยมในโลกยุคสมัยใหม่นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา การผลิตของวัฒนธรรมอเมริกันภายใต้เสรีประชาธิปไตย ได้ถูกผลิตซ้ำให้เป็น “ลัทธิชาตินิยมอเมริกัน” ที่ทรงพลังผ่านวิถีชีวิต ค่านิยม มาตรฐานการศึกษา มาตรฐานทางธุรกิจ ตามแบบมาตรฐานอเมริกันจนแพร่กระจายไปในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอาหารฟาสต์ฟู้ด เช่น ไก่ทอดเคเอฟซี แม็คโดนัลด์ ไค้ก ฯลฯ กระจายไปทั่วโลก ทั้งนี้ การสร้างกระแสอเมริกันได้ถูกถ่ายทอดผ่านสื่ออันทรงพลังทั้งภาพยนตร์ฮอลลีวูดส์ที่มีอิทธิพลทั่วโลก รวมไปถึงระบบสื่อสารอื่นๆ ที่ทรงพลัง ทั้งทีวี อินเทอร์เน็ต ซึ่งพิทยา ว่องกุล สรุปว่า “วัฒนธรรมของโลกยุคสมัยใหม่ก็คือวัฒนธรรมอเมริกัน”

ยุคหลังสมัยใหม่ (Post Modern) หรือหลังตะวันตกนิยม (Post-Western) เป็นยุคเสื่อมถอยของวัฒนธรรมตะวันตก ปรากฏการณ์ของวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาแทนที่คือ “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม” ที่ประเทศต่างๆ พยายามสร้างเอกลักษณ์ของตนเองขึ้นมา และกลายเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนา ซึ่งหลายประเทศได้นำ “ความแตกต่างทางวัฒนธรรมและชาตินิยม” มาเป็นจุดขายและการให้บริการ ปรากฏการณ์ ดังกล่าวนี้นำไปสู่การพัฒนาประเทศในหลายๆ ประเทศ เช่นการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลายไปสู่จุดขายในการท่องเที่ยวและบริการเช่นกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สร้างทางเลือกทางวัฒนธรรมอันโดดเด่น เช่น อาหารจีน อาหารไทย อาหารญี่ปุ่น อาหารเวียดนาม ฯลฯ สร้างความเป็นชาตินิยม เช่น บริษัทข้ามชาติของญี่ปุ่น ขณะที่เกาหลีใต้ใช้วัฒนธรรมเกาหลีและชาตินิยมเกาหลีสร้างชาติผ่านสื่อ และภาพยนตร์ สิงคโปร์ใช้วัฒนธรรมจีนแยกประเทศออกจากมาเลเซีย เป็นต้น ดังนั้นโลกยุคหลังสมัยใหม่การพัฒนาต้องตั้งอยู่บนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นอัตลักษณ์ทางชาตินิยมมาเป็นเครื่องมือในการสร้างชาติ

หลังจากบทนำ ในตอนที่ 2 ดร.มงคลเลิศ ตำนานินทร์ พูดถึง “รากเหง้าของความเจริญและความเสื่อม” ในตอนนี้ผู้เขียนได้พูดถึงหนังสือ “The Turning Point” (จุดหมุนกลับ) ของ Fritjof Capra (ฟริตจ็อฟ คาปรา) ที่พูดถึงแนวคิดที่เป็นภูมิปัญญาตะวันตกว่าเป็นบ่อเกิดของแนวคิดวิทยาศาสตร์ โดยยกเอานักคิดตะวันตกที่สำคัญ ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 เช่น กาลิเลโอ ฟรานซิส เบคอน เรเน เดการ์ต และ ไอแซคนิวตัน เป็นผู้เปลี่ยนแปลงโลกเข้าสู่ยุควิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่ต้องพิสูจน์ได้ หรือสิ่งของทุกอย่างสามารถ ชั่ง ตวง วัด ได้ มีตำแหน่งแห่งที่ มีตัวตน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่สม่ำเสมอ สามารถพยากรณ์หรือคำนวณได้ หลังจากนั้นวิธีคิดแบบตะวันตกที่เป็นวิทยาศาสตร์ก็แพร่กระจายไปทั่วโลก ทั้งวิธีคิดวิทยาศาสตร์เชื่อว่าธรรมชาติคือสิ่งที่มนุษย์สามารถควบคุมได้ มนุษย์จะต้องนำธรรมชาติมารับใช้มนุษย์ การผลิตในรูปแบบผลาญธรรมชาติด้วยการเพิ่มปริมาณการผลิต การค้นพบแร่ธาตุ การขุดเจาะน้ำมัน การตัดไม้ การแปรรูป ฯลฯ จึงเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อยๆ สอดรับกับระบบทุนนิยมเสรี และวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์นี้ก็ได้กระจายไปสู่ศาสตร์ทุกสาขาวิชา เช่น ชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์การแพทย์ วิศวกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ จนถึงสังคมศาสตร์ตั้งแต่ คริสต์ศตวรรษที่ 16 มาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งคือวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ปฏิเสธเรื่องความไร้ตัวตน โดยเฉพาะมนุษย์ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือร่างกายและจิตใจ ร่างกายสามารถสัมผัสได้ แต่จิตใจไม่มีตัวตน วิทยาศาสตร์จึงถือว่าจิตใจไม่มีตัวตน แต่ร่างกายต่างหากที่วิทยาศาสตร์ถือว่าสำคัญ ทั้งนี้ร่างกายเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ พิสูจน์ได้ ร่างกายเหมือนเครื่องจักร เมื่อชิ้นส่วนในร่างกายบกพร่องก็สามารถที่จะซ่อมแซมได้ แพทย์จึงพยายามค้นหาจุดบกพร่องของร่างกายเพื่อแก้ไข ทั้งนี้จำเป็นจะต้องใช้เครื่องมือสมัยใหม่รักษาแก้ไขข้อบกพร่อง ไข้ยาที่สังเคราะห์จากสารเคมี ใช้รังสีต่างๆ เข้ามาช่วย กระบวนการนี้แพทย์จึงไม่สนใจความเกี่ยวพันระหว่างร่างกาย จิตวิทยา และสภาพแวดล้อมทาง

ภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ และขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านของคนใช้ ซึ่งผลจากแนวคิดตะวันตกก่อให้เกิดการผลิตแบบล้างผลาญ ซึ่งสอดคล้องกับระบบทุนนิยม นำไปสู่ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติอย่างมหาศาล การค้นหาภูมิปัญญาใหม่เพื่อให้มนุษย์ พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมเสียหายไปมากกว่านี้ นั่นก็คือ การหันมาสู่ปรัชญาตะวันออกที่มีแนวคิดในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนความร่วมมือกันที่ไม่ได้มุ่งหวังการแข่งขันเพื่อเอาชนะ และทำลายกัน ทั้งนี้ ดร.มงคลเลิศ ด้านธานินทร์ ยังชี้ให้เห็นว่าแนวคิดของ ฟรีดริช ฮอฟ คาปรั้า เห็นว่า การนำ “ปรัชญาเต๋า” มาปรับใช้น่าจะเป็นแนวทางที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบยั่งยืนได้ ทั้งนี้ต้องมีการปฏิวัติวัฒนธรรม โดยต้องแสวงหาวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ และระบบนิเวศน์วิทยาของมนุษย์ในสังคมนั้นๆ โดยไม่จำเป็นจะต้องเหมือนวัฒนธรรมอื่น แต่เป้าหมายคือสามารถสร้างความสุขให้เกิดขึ้นในสังคมนั้นๆ ได้ก็พอ

ในตอนที 3 “วัฒนธรรม : พลังผลักดันในการพัฒนาประเทศ” ดร.มงคลเลิศ ด้านธานินทร์ พูดถึงการแสวงหาคำตอบในการพัฒนาประเทศที่เป็นมาตั้งแต่อดีตโดยนักคิด 2 ท่าน คือ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) และลิอาห์ กรีนเฟลด์ (Liah Greenfeld) โดย แมกซ์ เวเบอร์ เสนอว่าการพัฒนาประเทศนั้นคนจะต้องมีความเชื่อมั่นในศาสนา เพราะศาสนาทำให้คนเป็นคนดี เมื่อสังคมมีคนดีมากขึ้นๆ ก็ทำให้สังคมมีความสุข ทั้งนี้ศาสนาเป็นแรงดลใจให้คนทั้งหลายประกอบกิจการทางสังคม และเศรษฐกิจอย่างมุ่งมั่น ประเทศก็จะพัฒนาไปข้างหน้าไม่หยุดยั้ง ทั้งนี้ในการประกอบธุรกิจนั้นหากแรงงานที่ผลิตมีวินัย ส่วนผู้ประกอบการหากดำรงตนเป็นคนดีมีความสุข เขาก็ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้การดำเนินกิจการอย่างสมเหตุสมผล ไม่ฟุ่มเฟือย ต้องทำงานหนัก และฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ มาก่อน จึงประสบผลสำเร็จ และการเจริญทางเศรษฐกิจก็เป็นไปไม่หยุดยั้ง

ส่วน ลิอาห์ กรีนเฟลด์ เสนอว่าการพัฒนาประเทศคำตอบน่าจะอยู่ที่อิทธิพลทางวัฒนธรรม และชาตินิยม ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดของแมกซ์ เวเบอร์

ที่เชื่อในเรื่องศาสนา ทั้งนี้เพราะชาตินิยมเป็นการรวมตัวกันของปัจเจกชนจำนวนมากมหาศาล ซึ่งยอมรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันในการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลาย ทั้งนี้ชาตินิยมอาจมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังประเทศที่เกิดขึ้นใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้น ดังกรณีประเทศสิงคโปร์ที่ประกอบด้วย ชาติพันธุ์จีนมากที่สุด ตามด้วยชาติพันธุ์มาเลย์ รองลงมาเป็นอินเดีย และอื่นๆ ดังนั้น การบริหารประเทศจึงเป็นการใช้จิตสำนึกร่วมทางสังคมที่อิงอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์เป็นหลัก การสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้ ดร.มงคลเลิศ ด้านธานินทร์ สรุปตอนหนึ่งว่า เมื่อนำวิคิดของทั้ง 2 คนแล้วต่างให้ความสำคัญไปที่วัฒนธรรมในสังคมว่าเป็นพลังผลักดันหลักการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ กล่าวคือ ผลการศึกษาของเวเบอร์ให้นำหนักไปที่วัฒนธรรมทางศาสนา ส่วนของกรีนเฟลด์มุ่งไปที่ชาตินิยม ความสำนึกร่วมของประชาชน มูลมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และศักดิ์ศรีของความเป็นคนในสังคม

ตอนที่ 4 “ชาตินิยมที่แตกต่างกัน : ของผู้นำกับประชาชน” ในตอนนี ผู้เขียนพูดถึงความเป็น “ชาตินิยม” ว่า ความเป็นชาตินิยมนั้นอาจเป็นเรื่องของความกล้าหาญ ยอมสละชีวิตเพื่อต่อต้านชนชาติอื่นที่ครอบงำชาติของเขาทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือวัฒนธรรม และอีกด้านหนึ่งหมายถึงกลุ่มผู้มีจิตสำนึกร่วมกันในประวัติศาสตร์ ภาษา เชื้อชาติและค่านิยม โดยการร่วมกันของกลุ่มดังกล่าวเป็นผลให้รัฐชาติเกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จนสามารถดำรงเป็นประเทศได้อย่างมั่นคง ทั้งนี้ ผู้เขียนกล่าวว่า การเกิดชาตินิยมในยุคแรกๆ มาจากความคิดของผู้นำเป็นส่วนใหญ่ เช่น อติออฟ อิตเลอร์ ซึ่งใช้ความเป็น “ชาตินิยม” นำทางในการสร้างอำนาจให้เยอรมันจนนำไปสู่การเกลียดชังชาวยิว ขณะเดียวกันยุคจอมพล ป.พิบูลสงครามของไทยก็นำหลักการชาตินิยมมาใช้จนนำไปสู่ “การปฏิวัติวัฒนธรรม” เพื่อสร้างความเป็น “อารยะ” ของชาติ โดยสร้างแรงจูงใจ และเรียกร้องประชาชน หากการเรียกร้องไม่ได้ผลจึงใช้กฎหมายบังคับ โดยชาตินิยมประเภทนี้เป็นชาตินิยมภายใต้ความคิดของผู้นำ ขณะที่ชาตินิยมแบบ

ประชาชนเป็นชาตินิยมแบบมีจิตสำนึกร่วมกันของคนในชาติ ต่างจากชาตินิยมที่สร้างขึ้นโดยผู้นำ ซึ่งชาตินิยมของคนในชาติจะเป็นตัวนำไปสู่การพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้ามากกว่าการสร้างชาตินิยมโดยผู้นำ

ตอนที่ 5 “กรณีศึกษาประเทศญี่ปุ่น : ชาตินิยมและมูลมรดกหลักทางวัฒนธรรม” ในตอนนี้ผู้เขียนผู้เขียนยกกรณีการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นโดยใช้หลักการ “ชาตินิยม” ทั้งนี้ ผู้เขียนได้ย้อนกลับไปมองวัฒนธรรมหลักและแบบแผนการดำรงชีวิตจนกลายเป็นปฏิบัติของคนญี่ปุ่นสืบเนื่องติดต่อกันมา เช่น วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เชื่อว่าเวลาไปเยี่ยมเพื่อนจะไม่พูดถึงข้อเสียของเพื่อน ชาวญี่ปุ่นจะพูดจาสุภาพเคารพซึ่งกันและกัน และในชีวิตครอบครัวชาวญี่ปุ่นสามีจะไม่ข่มขู่หรือดบตีภรรยา พ่อแม่จะไม่ลงโทษด้วยการตบตีลูก เจ้าหน้าที่จะไม่ทำร้ายคนไข้ เป็นต้น นอกจากนี้วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นก็มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจากต่างชาติมาอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดการหยิบยืม แลกเปลี่ยน ถ่ายเททางวัฒนธรรมที่น่าสนใจใน 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก คือการซึมซับลัทธิขงจื้อจากจีน จนคำสอนในลัทธิขงจื้อกลายเป็นวิถีปฏิบัติของชาวญี่ปุ่น เช่น ความมีมนุษยธรรม การรักความยุติธรรมและถูกต้อง การระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่และบรรพบุรุษ การมีมารยาทที่ดีต่อกัน เป็นต้น ประการต่อมาการรับปัญญาวิชาการจากชาวต่างชาติ เช่นการเรียนรู้อาการแพทย์จากปัญญาชนชาวต่างชาติ และขยายไปสู่สาขาอื่นๆ เช่นดาราศาสตร์ หรือการสร้างปืนใหญ่ เป็นต้น นำไปสู่การแสวงหาความรู้ใหม่ๆ จากโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น และประการสุดท้าย การนำความคิดทางด้านการเมืองและการปกครองจากตะวันตกมาปรับใช้ โดยเฉพาะความคิดเรื่องอิสรภาพ และการปลดแอกจากประเทศที่มีอำนาจซึ่งเข้ามาควบคุม อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่าทั้งสามประการข้างต้น ส่งผลให้ญี่ปุ่นเป็นชาติที่มีวินัย มีกติกาทิศทางสังคม และพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยเฉพาะความรู้ด้านวิทยาศาสตร์จากโลกตะวันตก และวัฒนธรรมอันเป็นวิถีจากลัทธิขงจื้ออันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมั่นคง เช่น การระลึกบุญคุณของบรรพบุรุษ ซื่อสัตย์ต่อตนเอง

ไม่คดโกง อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่พูดโอ้อวด และการให้ความสำคัญกับครอบครัว ดังนั้นพลังที่ซ่อนเร้นในความเป็น “ญี่ปุ่น” กลายมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ ดังนั้นการพัฒนาที่เกิดจากจิตสำนึกทางวัฒนธรรมจึงกลายเป็นพลังชาตินิยมนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจของประชาชนส่วนใหญ่ ความรักชาติเป็นมรดกหลักที่สำคัญของชาติเป็นพลังสร้างสรรค์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมญี่ปุ่น

ในตอนที่ 6 “การเร่งรัดพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจสู่ความทันสมัย” ในตอนนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่เริ่มมาจากสังคมเกษตรกรรมเช่นเดียวกับตะวันตก ที่ได้พัฒนาการมาก่อนในลักษณะเดียวกัน ซึ่งในบทนี้จะนำกรณีพัฒนาการของภาคอีสานโดยเริ่มจากอีสานในอดีต ดังที่มีการจ้างนายคาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน จากอเมริกามาสำรวจเศรษฐกิจไทยรายภาคในปี พ.ศ. 2473 โดยจากการสำรวจในภาคอีสานพบว่าการปลูกพืชของชาวบ้านเป็นการปลูกพืชเพื่อบริโภคในครัวเรือน และการปลูกยังไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี นอกจากนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของกลุ่มน้ำชี กลุ่มน้ำมูล และกลุ่มน้ำสงคราม ระหว่างปี 2475-2528 พบว่าชาวอีสานส่วนใหญ่ทำมาหากินแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติอยู่ในเกณฑ์สูงมากชาวบ้านสามารถหาปัจจัยสี่มาได้จากบริเวณพื้นที่บ้าน ครั้นการพัฒนาในยุคต่อๆ มา โดยเฉพาะเมื่อมีการพัฒนาระบบสาธารณสุขโรคที่สำคัญคือ “ถนน” ส่งผลให้การติดต่อสะดวกขึ้น การค้ามีการขยายตัวสูง นำมาซึ่งผลกระทบต่อชาวบ้านและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ซึ่งการพัฒนาประเทศไทยที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปแบบตะวันตก หรือภาวะทันสมัยเป็นไปตามวาทกรรมของตะวันตก ทั้งนี้เพราะหากไม่การเปลี่ยนแปลงก็จะเข้าสู่มาตรฐานการพัฒนาไม่ได้ ในที่สุดประเทศไทยก็เป็นประเทศด้อยพัฒนา ทั้งนี้ผู้เขียนได้นำเอาแนวคิดของรอสทาว (W.W. Rostow) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกาที่คิดว่าประเทศที่พัฒนาไปอย่างเชื่องช้า เช่นประเทศในโลกที่สามทั้งหลาย จะพัฒนาไปไม่ได้หากผู้นำขาดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ทั้งนี้รอสทาวกล่าวว่าการพัฒนา

ประเทศจะต้องเป็นไปตามหลักเศรษฐศาสตร์ของเขา ซึ่งจะทำให้เกิดการลงทุนมหาศาลผลที่ตามมาก็คือ รายได้ต่อหัวของประชาชนก็จะเพิ่มขึ้น เทคนิคการผลิตทางเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและกิจการกรรมการลงทุนอื่นๆ จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ที่คือผลพวงของการพัฒนาประเทศไปสู่ “สังคมทันสมัย”

ข้อเสนอของรอสทาว ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอเมริกันและมีอิทธิพลต่อความคิดของนักวิชาการจำนวนมาก ส่งผลให้นักวิชาการออกเดินทางไปทำการวิจัยในประเทศต่างๆ ทั้งนี้งานวิจัยจำนวนมากถูกนำมาใช้เพื่อเป็นข้อมูลการวางแผนพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย อย่างไรก็ตามข้อเขียนของรอสทาวได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่านี่คือการทำให้ประเทศทั่วโลกกลายเป็นประเทศที่ทันสมัยตามแบบตะวันตก หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ “การพัฒนาไปสู่ความเป็นอเมริกา” นอกจากนี้ยังมีการโต้แย้งว่าการพัฒนาในสังคมมนุษย์ไม่ได้มีรูปแบบเดียวตามแบบสังคมอเมริกันคือการพัฒนาที่เปรียบเสมือนเส้นตรงที่ทะยานขึ้น จากสังคมขนาดเล็กต่อยความทันสมัยสู่สังคมที่มีองค์ประกอบการประกอบอาชีพ การศึกษา การพัฒนาทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่ซับซ้อนขึ้นๆ ตามที่รอสทาวเสนอไว้ แต่ในความเป็นจริงแล้วการพัฒนามีหลายรูปแบบ โดยแต่ละรูปแบบขึ้นอยู่กับคุณภาพประชากรที่มนุษย์สัมพันธ์กับวิถีชีวิต การทำมาหากิน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติในประเทศนั้นๆ

ในสังคมไทยการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยไปสู่ระบบทุนนิยมภายใต้การนำของอเมริกา ทั้งนี้ นับก่อนที่จะมีการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกในปี พ.ศ.2504 ปรากฏว่านักวิชาการที่สำคัญของไทยล้วนจบการศึกษามาจากตะวันตก นั่นคือ อังกฤษและสหรัฐอเมริกาซึ่งนักวิชาการเหล่านี้ก็ได้แนวคิดการพัฒนามาตามรูปแบบตะวันตก ซึ่งหลายท่านก็เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศในเวลาต่อมา นอกจากนี้การทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 ซึ่งรัฐบาลไทยได้ร้องขอให้ธนาคารโลกเป็นผู้เข้ามาสนับสนุน ดังนั้นการวางแผนพัฒนาจากชุดสำรวจ

เศรษฐกิจที่ธนาคารโลกส่งมาศึกษาความเป็นไปได้และแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยบุคคลจากหลายประเทศ เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี นอร์เวย์ สหราชอาณาจักร และสหรัฐอเมริกา ผลการศึกษาที่ได้ก็คือช่องทางที่จะพัฒนาการเกษตร การปศุสัตว์ นอกจากนั้นก็มีการพัฒนาอื่นๆ เช่น การขนส่ง การพัฒนาแหล่งพลังงาน การพัฒนาบุคลากรของรัฐ การวางระบบผังเมือง ระบบการคลัง เป็นต้น ประเทศไทยก็เริ่มพัฒนาเป็นตะวันตกตั้งแต่นั้นมา อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปของผู้เขียนในตอนนี้ได้กล่าวว่า “ทฤษฎีการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย เหมือนมีเจตนาให้ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแบบอเมริกัน” ทั้งนี้การพัฒนาที่เป็นแนวคิด เหมือนเครื่องบินทะยานขึ้นฟ้า ถ้าพัฒนาเริ่มจากการนับหนึ่งแล้ว ต่อไปต้องเป็น 2-3-4-5 เรื่อยไป เมื่อถึง 100 แล้ว สังคมก็อาจหวนกลับมาถอยหลังที่ 99-98 จนกระทั่ง 2 และสูงสุดเริ่มใหม่ในที่สุด ทั้งนี้การพัฒนาแบบนี้ไม่ใช่คำตอบของการพัฒนาในสังคมปัจจุบัน

ตอนที่ 7 “วัฒนธรรมความเชื่อที่ฉุฉุนใจจริง” ในตอนนี้ ดร.มงคลเลิศ ดำเนินการนิพนธ์ กล่าวถึงนักเขียนชื่อก้องโลกคือ ลีโอ ตอลสตอย (Leo Tolstoy) ความไม่เป็นธรรมในสังคมประการหนึ่งคือประชาชนมักถูกทำให้เชื่อโดยรัฐบาลที่มีอำนาจล้นฟ้า โดยใช้อำนาจเพื่อยังผลประโยชน์ของหมู่คณะของผู้มีอำนาจเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้ผู้เขียนได้ยกเอาข้อเขียนของ “ตอลสตอย” เรื่อง อารยขัดขืนและการไม่ใช้ความรุนแรง (On Civil Disobedience and Non-violence) ตอนที่เขาเขียนจดหมายเปิดผนึกถึงชาวโลกซึ่งสะท้อนความรุนแรงที่รัฐบาลเป็นต้นเหตุ โดยร่วมมือกับนักการเมืองและกองทัพกระทำต่อชาวนากรรมกร และคนยากคนจน ทั้งนี้เพราะความทุกข์ของประชาชนเกือบทั่วโลกเกิดขึ้นเพราะนโยบายการปกครองอันจอมปลอมของรัฐบาล โดยรัฐบาลร่วมมือกับชนชั้นปกครอง นายทุนเจ้าของปัจจัยการผลิต เจ้าที่ดิน และปัญญาชนชั้นสูงกตัญญูคตัญญูให้ประชาชนปฏิบัติตามนโยบายที่วางไว้อย่างไร้ความยุติธรรม ตอลสตอยเสนอทางออกว่าการให้การศึกษาและการเผยแพร่คำสอนทางศาสนาที่ถูกต้องต่อประชาชน เป็นวิธีการที่จะปลดปล่อยทุกข์

อันใหญ่หลวงของประชาชนได้ ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาด้วยมิติวัฒนธรรมทางการศึกษา จากตอลสตอยผู้เขียนก็วกเข้ามาสู่ประเทศไทยโดยมองภาพสังคมชนบทในภาคอีสาน ว่าในหลายปีก่อนภาคอีสานมีปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน คุณภาพของดินที่เสื่อมโทรม คุณภาพของน้ำและป่าไม้ลดลงชาวบ้านตกอยู่ในสภาพที่มีหนี้สินล้นพ้นตัว อีกทั้งนายทุนก็เข้ามาซื้อที่ดินจากชาวบ้านจนที่ดินส่วนใหญ่กลายเป็นของนายทุน ขณะเดียวกันรัฐบาลที่ปกครองประเทศก็กำหนดนโยบายการพัฒนาต่างๆ เข้าสู่ภาคชนบท ประชาชนต้องตั้งรับกับนโยบายที่รัฐเป็นผู้กำหนด อีกทั้งเป้าหมายการผลิตและการแข่งขันกับโลกสมัยใหม่ซึ่งชาวบ้านไม่พร้อมที่จะแข่งขันภายใต้กติกาของรัฐในระบบทุนนิยม ทางออกของชาวอีสานจึงมี 3 ทาง คือ การแรกอยู่ในพื้นที่รอการช่วยเหลือจากรัฐบาล ประการที่สอง อยู่ในพื้นที่และทำการเกษตรตามที่ทำได้ เช่น การเลี้ยงวัวแบบปล่อยทุ่ง การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การรวมกลุ่มของกลุ่มแม่บ้านเพื่อการผลิตสินค้าของชุมชน ฯลฯ และประการสุดท้าย อพยพออกจากพื้นที่เพื่อขายแรงงานส่งรายได้กลับบ้านเพื่อเลี้ยงเด็ก คนแก่ และผู้ทุพพลภาพ ดังนั้นสภาวะการณ์ของชาวอีสานต้องตกอยู่ภายใต้การถือความชอบธรรมของรัฐเหนือชาวบ้านมาทุกยุคทุกสมัย อีกทั้งสังคมไทยมีลักษณะทวีลักษณ์ คือ สังคมเมืองซึ่งเป็นที่ประกอบอาชีพของชนชั้นกลางที่มีการศึกษาและทุนเพื่อประกอบกิจการทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ จะมีรายได้และระสนิยมในการดำเนินชีวิตสูง ส่วนภาคชนบทกลายเป็นภาคส่วนที่ยากจน ประชากรมีการศึกษาน้อย ต้องทนทุกข์กับการประกอบอาชีพที่ไม่พอต่อการเลี้ยงครอบครัว ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่าในสังคมไทยนั้นภายใต้การบริหารงานของรัฐบาล รัฐได้ร่วมมือกับผู้ประกอบการทุนนิยมในการแสวงหาผลกำไรทางเศรษฐกิจร่วมกัน จนมักละเลยปัญหาความยากจน การเสื่อมโทรมของทรัพยากร และปัญหาความล้าสมัยของภาคชนบท

อย่างไรก็ดีปัญหาอีกประการหนึ่งซึ่งพบในภาคอีสาน นั่นคือความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าผู้มีบุญหรือมีอำนาจวาสนาเป็นผลสืบเนื่องมาจากบุญกรรม

เปรียบได้กับปิรามิดที่ชนชั้นสูงอยู่บนกรวยแหลมลดล้นลงมาตามยศศักดิ์ ส่วนชาวบ้านผู้มีบุญน้อยก็จะอยู่ที่ฐานล่าง ซึ่งความเชื่อนี้เชื่อมโยงไปถึงการยอมรับถึงความแตกต่างที่มีอยู่ในสังคม ดังนั้นเรื่องบุญกรรมเป็นฐานรากที่นักการเมืองนำมาใช้ เพราะนักการเมืองอยู่บนฐานที่สูงกว่าชาวบ้านซึ่งจะต้องให้การช่วยเหลือดูแลผู้ที่ต่ำกว่า การซื้อเสียงของนักการเมืองจึงเหมือนการดูแลคนยากคนจนเพราะเงินของนักการเมืองคือภาพสะท้อนถึงอำนาจว่ามีที่ชาวบ้านยอมรับถึงการมีอำนาจที่เหนือกว่าทำให้ชาวบ้านขาดความกระตือรือร้นเรื่องการเมือง และความเป็นธรรมในสังคม ชาวบ้านทั่วไปจึงมองว่านี่เป็นเรื่องของบุญกรรม การได้มาซึ่งเงินซื้อเสียงถือเป็นความกรุณาของนายเขาทั้งหลายจึงพร้อมกันยอมรับการตัดสินใจของกลุ่มผู้มีบุญอย่างเต็มใจ ก่อนจบในตอนนี้ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่าโลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โลกปัจจุบันเป็นโลกของข้อมูลข่าวสาร การใช้เครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่อาจเป็นทางหนึ่งในการสร้างพลังในการตีแผ่ และเผยแพร่ข้อมูลทางวัฒนธรรมที่ทรงพลัง ทั้งสามารถที่จะลบภาพหลอนที่เป็นความเชื่อจากอดีตออกจากสังคมได้ เพื่อให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้รับรู้

ตอนที่ 8 “ผลกระทบจากการพัฒนาสู่ความทันสมัย” ในตอนนี้ ดร.มงคลเลิศ ด่านธานินทร์ ได้ชี้ให้เห็นกระทบจากการพัฒนาทั้งสองด้าน คือด้านบวกและด้านลบ ผลกระทบจากการพัฒนาในด้านบวกจากการพัฒนา นำไปการสร้างระบบสาธารณูปโภคที่สำคัญๆ ของชาติทั้งการสร้างถนน การพัฒนาระบบชลประทาน ระบบการผลิตไฟฟ้า เกิดการพัฒนากระบวนการศึกษา ความก้าวหน้าในสหวิทยาการสาขาต่างๆ รวมไปถึงขีดความสามารถในการผลิต และระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ส่วนผลกระทบในด้านลบนั้นผู้เขียนชี้ให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสถาบันครอบครัวว่า เป็นการนำไปสู่ความแตกแยกและสั่นคลอนโดยก่อนหน้านั้นสมาชิกของครอบครัวจะประกอบไปด้วยสมาชิก 3 รุ่น คือรุ่นตายาย รุ่นลูก และรุ่นหลาน ซึ่งผู้อาวุโสมีหน้าที่อบรมเลี้ยงดูเด็กๆ สอนให้รู้จักผู้อาวุโส มีสัมมาคารวะ ตามประเพณีไทย เมื่อมีการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยสถาบันครอบครัวแทบหมดหน้าที่

เหลือไว้เพียงแค่การให้กำเนิดคนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญของครอบครัว การอบรมของพ่อแม่เป็นเรื่องที่น่าเบื่อ ไม่ทันสมัยตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม ความอบอุ่นของเด็กจึงอยู่นอกบ้าน เช่นโรงพยาบาลนตรี สถานะโรงเรียนมัธยม ตามแบบสังคมทันสมัย

ผลกระทบด้านลบประการต่อมาคือกระทบต่อการบริโภคสินค้า นั่นคือ การบริโภคที่เป็นไปตามกระแส และการโฆษณา เกิดการบริโภคเกินความจำเป็น และเกินวงเงินที่มี ก่อให้เกิดการเป็นหนี้สิน และเกิดระบบการผลิตสินค้าฟุ่มเฟือยที่ไม่มีประโยชน์ต่อสังคมอย่างมากภายใต้การโฆษณาที่เกินขีดจำกัด และผลกระทบประการต่อมาอีกก็คือ ผลกระทบต่อสังคมเกษตรกร นั่นคือสังคมเกษตรในยุคก่อนหน้านี้นั้นโดยเฉพาะภาคอีสานชาวบ้านพึ่งพิงธรรมชาติวิถีการผลิตสอดคล้องกับธรรมชาติ อาหารส่วนใหญ่ได้มาจากป่า ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างมาก เพราะพื้นที่ป่าเหล่านี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ห่วงไว้อาหารที่เคยสมบูรณ์ขาดหายไป ขณะที่พืชพรรณทางการเกษตรใหม่ๆถูกขยายพื้นที่ปลูกมากขึ้น เช่น การปลูกข้าว ปลูกอ้อย มันสำปะ ยูกาลิปตัส หลังรวมไปถึงการขยายตัวของพื้นที่ปลูกยางพารา นอกจากนี้การลงทุนของเกษตรกรก็เพิ่มขึ้นทั้งค่าปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ส่งผลให้เกิดการเป็นหนี้สูงขึ้นการผลิตของเกษตรกรจึงไม่คุ้มทุน ซึ่งบทสรุปในตอนนี ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นผ่านข้อเปรียบเทียบของความอุดมสมบูรณ์ของภาคอีสานทั้งในอดีตก่อนการพัฒนา และผลจากการพัฒนา การประมวลสรุปปัญหาของภาคอีสานเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดที่ทันสมัยที่โลกตะวันตกนำมาใช้ในประเทศโลกที่สามผ่านวาทกรรมการพัฒนา

ตอนที่ 9 “เศรษฐกิจพอเพียง : วัฒนธรรมแห่งความพอเพียง” ในตอนนี้ผู้เขียนได้นำแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และชี้ให้เห็นความผิดพลาดของโลกตะวันตกในการพัฒนาประเทศโดยใช้หลักวิธีการทางวิทยาศาสตร์และเศรษฐกิจแบบทุนนิยมภายใต้เสรีประชาธิปไตยที่ส่งผลต่อมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มีการยกเอาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมาชี้ให้เห็นเพื่อชี้ให้เห็นความแตกต่างของการพัฒนา

ไปสู่ความทันสมัยตามแนวคิดของโลกตะวันตกที่ทรงเน้นย้ำว่าการพัฒนา นั้นไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นการพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้าไม่หยุดยั้ง แต่ การพัฒนาประเทศต้องอยู่ที่ความพร้อมและความพอดีของประชาชนเป็นหลัก การดำรงอยู่ในสังคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการ พัฒนาให้เดินตามสายกลาง ความพอเพียงจึงหมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมไปถึงความจำเป็นที่ต้องมีระบบคุ้มกันที่ดี ซึ่งถือว่า แนวคิดนี้เป็นวัฒนธรรมใหม่การพัฒนาแทนการพัฒนาไปสีกความทันสมัย ตามแบบตะวันตกที่ตะวันตกกำลังกลับล้ามาสู่วัฒนธรรมการพัฒนาแบบใหม่ ที่จะต้องให้มนุษย์ พืชพรรณ สัตว์ และสิ่งแวดล้อมอยู่ด้วยกันแบบยั่งยืน

ตอนสุดท้าย “การสืบค้นมรดกหลักทางวัฒนธรรมไทย : กรณี ภาควิชา” ในตอนนี้ เป็นตอนที่ผู้เขียนสรุปโดยใช้ลักษณะวัฒนธรรมอีสาน มาเป็นตัวแบบ นั่นคือการสืบค้นวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อนำ “ความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ชาตินิยมและการพัฒนา” โดยชี้ให้เห็น ว่ากรอบการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ซึ่งผลจากการพัฒนาได้นำไปสู่วิกฤต นานัปการ การไล่กวัดให้ทันการพัฒนาเป็นเรื่องที่จะนำไปสู่การสูญเสีย ทั้งทรัพยากรและวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของสังคม ปัญหาครอบครัว ล่มสลาย ป่าไม้หมดไป เกษตรกรต้องทำงานจนไม่สามารถลบล้างหนี้สิน เหล่านี้เป็นผลมาจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยทั้งสิ้น ซึ่งในสภาพปัจจุบัน การสูญเสียทางวัฒนธรรมท้องถิ่นจนอยู่ในสภาพ “หลังชนฝา” จึงจำเป็นที่ ต้องฟื้นฟูสภาพทางวัฒนธรรม และการค้นหารากเหง้าทางวัฒนธรรมเพื่อนำ มาปรับใช้ในการพัฒนา กรณีภาควิชาซึ่งมีวัฒนธรรมเฉพาะสืบทอดมาแต่ โบราณกาล เช่น คำสอน นิทา ฃญา รวมไปถึงตัวอักษรธรรม เหล่านี้ล้วน มีอิทธิพลต่อความคิด พฤติกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต ศิลธรรม จรรยา และความเชื่ออันเป็นมรดกสำคัญของภาควิชา

กรณี “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” หรือประเพณีสิบสองเดือน กับการครอง ธรรมสิบสี่ประการ ที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณ ซึ่งกลายเป็นจารีตทางสังคม

ที่ทุกครอบครัวต้องปฏิบัติ ทั้งนี้ยังมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนา ชีวิตชาวบ้าน และฤดูกาลของท้องถิ่น หลักการของ “ฮีดลึบสองคองลึบสี่” จึงกลายเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนาการทางสังคมควบคู่กับการกำกับใช้ผ่านระบบคุณธรรม นอกจากนี้ผู้เขียนยังยกเอา “การหนีถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ” ได้นำไปสู่ประเพณีและพิธีกรรมอย่างหลากหลาย และบางอย่างก็กลายเป็นจารีตทางสังคมผลที่ตามมาก็คือทำให้เกิดความกตัญญู และทั้ง มีการเชื่อมโยงไปสู่การดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น กรณีผีปูด่า ดังนั้นความเชื่อจึงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนอีสาน ซึ่งสุดท้ายผู้เขียนสรุปว่า การสืบค้นวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อนำมาสู่การสร้างอัตลักษณ์และการพัฒนานับเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาประเทศท่ามกลางความทันสมัย โดยวัฒนธรรมเป็นมุลมรดกที่เป็นรากเหง้าสำคัญของชาติ ถ้าคนส่วนใหญ่รู้สึกหวงแหนและภูมิใจในมุลมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว ก็เชื่อได้ว่าฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศ และของส่วนตัว เทคโนโลยีทุกระดับชั้น ถนน อาคารขนาด ฯลฯ ซึ่งเราหมายรวมถึงความเจริญก้าวหน้า และการพัฒนาของประเทศ จะเกิดขึ้นตามมาโดยไม่ยุ่งยาก

เมื่ออ่านจบทุกตอนแล้วภาพที่ได้จากหนังสือเล่มนี้แม้ไม่ใช่ข้อคิดใหม่แน่ แต่เป็นการตอกย้ำว่าแนวทางการพัฒนาที่จะนำพาประเทศให้ก้าวหน้าได้ในสังคมปัจจุบันจะต้องเป็น “การพัฒนาที่ใช้วัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง” การหวนกลับมาพัฒนาโดยการกลับมามองรากเหง้าทางวัฒนธรรมก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจ และเมื่อนำ “วัฒนธรรมย่อยๆ” อันแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่น หรืออัตลักษณ์ของชาติ ก็จะเป็นทางเลือกในการพัฒนาที่ใช้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นตัวขับเคลื่อน และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเหล่านี้ก็สามารถตอบสนองการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี หากผู้อ่านท่านใดที่สนใจประเด็น “การพัฒนา” ในมิติใหม่ๆ จึงใคร่ขอแนะนำหนังสือเล่มนี้เป็นอย่างยิ่ง อาจมีข้อถ้อยอยู่บ้างในการเขียน เช่น การตัดเรื่องหรือบางตอนเป็นเพียงลักษณะการบอกเล่าที่ขาดการวิเคราะห์อย่างรัดกุม หรือ

อธิบายเปรียบเทียบ เช่น ในประเด็นเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้เขียนน่าจะแยกแยะให้เห็นข้อดี ข้อต่างของเศรษฐกิจทฤษฎี กับเศรษฐกิจพอเพียง และการนำประเด็นอีสานมาเป็นกรณีศึกษา หรือกรณี ผลกระทบจากการพัฒนาซึ่งน่าจะมีประเด็นมากกว่าผลกระทบต่อครอบครัว เกษตรกร หรือการบริโภคสินค้า แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อชาติก็น่าจะนำมาวิเคราะห์อย่างลุ่มลึก และในบทสุดท้าย ซึ่งน่าจะนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นว่าจะนำไปปรับใช้กับการพัฒนาในสังคมไทยอย่างไร แทนที่การเขียนแบบเรื่องเล่าที่ปล่อยวางให้จบเฉยๆ แต่โดยภาพรวมแล้วหนังสือเล่มนี้ช่วยเปิดโลกทัศน์ และมุมมองการพัฒนาได้เป็นอย่างดี นับว่าเป็นหนังสือที่ทรงคุณค่าทางวิชาการเล่มหนึ่ง ที่ผู้อ่านไม่ควรพลาด

